

Maitse- ja ravimtaimed, aiaviljad ja talulilled:

Talulilled:

- **Laialehine kellukas** (*Campanula latifolia*) 'Alba' - valge
- **Laialehine kellukas** (*Campanula latifolia*) - kodumaine sinine,
- **Verev sõrmkübar** (*Digitalis purpurea*),
- **Kaunis teleekia** (*Telekia speciosa*),
- **Harilik rõngaslill** (*Lavatera thuringiaca*),
- **Talinelk** ehk habenelk (*Dianthus barbatus*) 'Mäekonnu punane',
- **Talinelk** ehk habenelk (*Dianthus barbatus*) 'Mäekonnu must'
- **Talinelk** ehk habenelk (*Dianthus barbatus*) 'Karula segu',
- **Kurekell** (*Aquilegia*) 'Karula segu',
- **Rukkilill** (*Centaurea cyanus*) see kõige tavalisem sinine Eesti rahvuslill,
- **Kukekannus** (*Delphinium*) 'Roosu Mari sinine' Saaremaalt,
- **Loitev tulinelk** (*Lychnis chalconica*) – Võrumaal - Pallav armastus,
- **Harilik tokkroos** (*Alcea rosea*) 'Prantsusmaa roosa',
- **Harilik tokkroos** (*Alcea rosea*) 'Mooste punane',
- **Mägijumikas** ehk püsirukkilill (*Centaurea montana*),
- **Sinilatv** (*Polemonium caeruleum*) 'Alba' - valge,
- **Suur lõvilõug** (*Antirrhinum majus*) 'Karula segu',
- **Hõlmine ogakurk** (*Echinocystis lobata*) saadud Piirissaarelt 2018, kange ronija, ilusa valgevahuse õiekuhjaga ja veidrate nuustikut meenutavate viljadega, võib muutuda invasiivseks,
- **Karvane päevakübar** (*Rudbeckia hirta*),
- **Koerapöörirohi** (*Hyoscyamus niger*),
- **Vanaema aia moon** ehk **pojengiõieline unimagun** (*Papaver somniferum Paeoniflorum*) 'Punane pojeng',
- **Kõrge peulill** (*Tagetes erecta*) kollaste ja oranžide õitega segu,
- **Madal peulill** (*Tagetes patula*) kirjuõieline 'Karmen',
- **Pitsiline peulill** (*Tagetes tenuifolia*) kollaste ja oranžide õitega segu,
- **Läikiv peulill** (*Tagetes lucida*) ehk mehhiko estragon, iluks ja toiduks,
- **Kosmos** (*Cosmos bipinnatus*) 'Erna' – pärit Viljandimaa memmelt – hetkel otsas.

Vanaema aia maitse-, ravim- ja toidutaimed:

- **Aedmalts** ehk põhjamaa spinat (*Atriplex hortensis*) 'Punane',
- **Aniisi-hiidiisop** (*Agastache foeniculum*), 'Golden Jubilee' kuldse lehestiku ja violetsete õitega aniisilõhna, -maitseline kaunis meetaim, kes meelitab aeda hordides tolmeldajaid, võimas maitse- ja ravimtaim,
- **Basiilik** (*Ocimum basilicum*) 'Genova' – Parim basiilik pesto ja kõiksugu toitide tarvis, kus basiilikuta ei saa hakkama,

- **Sidrunbasiilik** (*Ocimum basilicum*) '**Sidrun**' – tugeva sidruni maitse ja lõhnaga basiilik, soovitan sidrunhoolikutele,
- **Kaneelbasiilik** (*Ocimum basilicum*) '**Kaneel**' – aromaadne basiilik tee ja vee maitsestamiseks ning peenra kaunistamiseks,
- **Iisop** (*Hyssopus officinalis*), kohvi asemel joo parem iisopi ja naistepuna teed või maitsesta noorte iisopi lehtedega aiaviljavokk või tallepraad, mesilastele meeldib eriti valgeõieline iisop, kellel kordades rohkem õisi, sobib asendada rosmariini, kes meil talvituda ei taha ja asenda roosiaia püगतud pukspuuhekid hoopis talvekindlamate iisopihekkidega, minu lemmik,
- **Mauri kassinaeris** (*Malva mauritiana*), see, kelle õitest saab sinist teed,
- **Kikkaputk** (*Angelica archangelica*) – seemned vajavad idanemiseks läbikülmumist, seega on mõistlik külvata kas sügisel või talikülvina,
- **Koirohi** (*Artemisia absinthium*), kuivatatult meetarvikute, villase lõnga ja villasokkide parim kaitse või siis valmista ise seedimist soodustav absint või ohja aias kahjureid,
- **Koriander** (*Coriandrum sativum*), kes vihkab, kes armastab,
- **Kurgirohi** (*Borago officinalis*) – selle taime leiab igast vanast aiast, lehed sobivad hästi salatitesse ja helesinised õied kookide kaunistuseks,
- **Köömen** (*Carum carvi*) – meie oma Karula mägede vahelt korjatud, parimate omadustega köömen Euroopas, leiva sisse, köömetee, hää seedimisele,
- **Lavendel** (*Lavandula angustifolia*), ainuke Eestis talvituv lavendliliik, roosipeenrasse, kuivatatult riidekappi lõhnastama ja tuhat muud kasutusvõimalust või lihtsalt mesilindudele,
- **Leeskputk** ehk taliseller (*Levisticum officinale*) – kõikide puljongite ema, varakevadine esimene tärkaja, kogu taim on söödav ja kasulik – juured, lehed, õied, seemned, kuivatatud lehti kasuta kasvõi praekartuli maitsestamiseks, rahvapärimustes on hoidnud ussid (rästikud) majast eemal ja kuna juured pole mügridele-hiirtele maitavad, siis istuta noored viljapuud koos paari noore leeskputkega,
- **Mahorkatubakas** (*Nicotiana rustica*) – kahjurite ohjamiseks, julgemad võivad ka suitsetamiseks pruukida,
- **Sidrunmeliss** (*Melissa officinalis*) teetaim mida võib lõpumatult juua, mesilaste ja teiste aiakasurite lemmik,
- **Tondipea** (*Dracocephalum moldavica*) – hetkel otsas
- **Mungalill** ehk kress (*Tropaeolum majus*), kogu taim on söödav, lehed õied ja seemned. Puhkemata õiepungad on samaväärsed kappari seemnetega.
- **Lõhnav neitsikummel** ehk lõhnav püreeter (*Tanacetum parthenium*) Kuldne', loodusaia abimees number üks haiguste ja kahjurite ohjamisel, iluks veel pealekauba,
- **Naistenõges** (*Nepeta cataria*), mõnel pool kutsutakse ka harlik meliss, kasside lemmik, parima tee saab enne õide puhkemist,

- **Liht-naistepuna** (*Hypericum perforatum*), no ei ole teist nii võimast ravimtaime meil siin kasvamas, leevenda oma eestlaslikku kurvameelsust paarinädalase naistepunateega, põletikuvastane, leevendab vanaemaks saamise vaevusi, niisama uisapäisa ära tarbi – hetkel otsas.
- **Söögipeet** (*Beta vulgaris*) ‘Siiru-Viiru’ ehk ‘Chioggia’ – hetkel otsas
- **Pastinaak** (*Pastinaca sativa*) – porgandi taoline valge ja äärmiselt vastupidav ning tervislik juurikas meie vanavanaemade aias enne porgandit.
- **Petersell** (*Petroselinum crispum*), chimichurri põhiline koostisosa ja selleta juba head Argentiina viisil röstitud veiseliha ei söö,
- **Käharpetersell** (*Petroselinum crispum*) ‘Astra’, kaunis ja maitsev,
- **Mägi-piparrohi** (*Satureja montana*), Vahemere äärne püsik maitsetaim, minu lemmik, sobib asendama musta pipart, puista teda praemunale või keeduubadele, kuivatades saavutab parimad omadused,
- **Portulak** (*Portulaca oleracea*) – ‘Kuldne’, parim üheaastane söödav umbrohi aias, lehed ja varred maitsevad erinevalt, viimased pisut hapukad nagu oblikad, sobivad süüa värskelt, praetult, keedetult, hapendatult, jne,
- **Pune** (*Origanum vulgare*) oregano ehk vorstirohi, üks väheseid väärt maitsetaimi meie enda kodusest loodusest, kõik hääd tervistavad omadused päälekauba, ükski õige pitsa ei vääri ilma temata oma nime – hetkel otsas.
- **Kreeka pune** ehk karvane pune (*Origanum vulgare hirtum*), kangem variant tõelistele pune sõpradele,
- **Rebashein** ehk amarant (*Amaranthus cruentus*) ‘Punane piik’, noored taimed ja seemned toiduks, seemned on kaunid nagu mustad pärlid, lihtne kasvatada ja väga kasulikud ning toitvad seemned,
- **Ruut** (*Ruta graveolens*), sinakate lehtedega tugevamaitseiline ürt, kasutatakse veinide, lambaliha ja juustude-kohupiima maitsestamiseks, Leedu rahvuslill ja mittesoovituslik vanaaja aborditaim, rasedatele ei soovita kohe kindlasti, kaunis, kasulik ja ohtlik,
- **Saialill** (*Calendula officinalis*) - pärit Võrtsjärve lõunatipust, Vooremäe talust.
- **Salat** (*Lactuca sativa*) – vana hea eestiaegne, annab ohtralt isekülvi, kui vaid lased õitsema minna,
- **Salvei** (*Salvia officinalis*), miks peaksid surema, kui su aias kasvab salvei? Tee leevendab vanaemaks saamise vaevusi, annab särtsu ahjuköögiviljadele, kaunistab aeda ning hinge,
- **Sarepta sinep** (*Brassica juncea*) ‘Suur punane’ - Sarepta sinep on naeri ja musta sinepi looduslik ristand, kiire kasvuga, kange sinepi maitsega lehed ja seemned,
- **Juursigur** (*Cichorium intybus var. sativum*) 2-aastane taim, esimese aasta juurt kasutatakse kohvi asemel ja dieettoitudes, väga hea meetaim.
- **Spinat** (*Spinacia oleracea*) Kahekojalised taimed, kelle emastaimed on leherohkemad ja köögiviljana isastaimedest väärtuslikumad, lühikese

kasvuajaga pikapäevataim, sobivaim temperatuur 15°C, taluvad külma kuni – 6°C. Seemnete idanevus säilib 3-4 aastat. Tärkamisest koristamiseni 20-40 päeva, külvatakse varakevadel ja sügisel. Toiduks noored lehed, toorelt salatina, keedetult supina, püreena, hautatult, mahlana ning pulbrina. Sisaldab palju kasulikke aineid - kaaliumi, magneesiumi, fosforit, kaltsiumi, rauda ja joodi.

- **Südamerohi** (*Leonurus cardiaca*), kodumaine hää une taim, 10 korda parem, kui palderjan, ei tekita sõltuvust, rahustisõitlaste, paanitsejate ning unetute esmaabikapitaim, võimas aiavallutaja ja uhke kõrge taim sinu aia iluks ja kasuks,
- **Siilkübar** ehk punane päevakübar (*Echinacea purpurea*) – terviseks ja iluks, õitest ja juurtest saab ise immuunsust turgutavat tinktuuri teha,
- **Till** (*Anethum graveolens*) – kasvab mis mühin ja annab ohtralt isekülvi ka neil, kel till üldse ei edene,
- **Üheksavägine** (*Verbascum thapsus*) taim igaks elujuhtumiks, tervendav tee ja kasuks aia kasuritele,

Sibulad ja teised laugud:

- **Egiptuse jalutav sibul ehk rindeline sibul** (*Allium xproliferum*) – hetkel otsas
- **Taliküüslauk** (*Allium sativum*) '**Lindora**' – 1 aasta seeme, hea hoolitsuse ja valiku korral kasvavad 3 aastaga väga võimsad küüslaugud, esimesed küüslaugud ostsime paarkümmend aastat tagasi koos emaga Lindora laadalt, valisime välja müüjamemme, kel olid kõige suuremad ja ilusamad küüslaugud. Maha tuleb panna sügisel või kevadel esimesel võimalusel, seniks hoida jahedas ja kuivas.
- **Talisibul** (*Allium fistulosum*), kui sul on aias talisibul, siis pole vaja kevadel rohelist sibulat ajatada vaid lihtsalt mine ja korja, teise saagi annab hilissügisel, paari-kolme aasta tagant vajab uuesti külvamist, muidu kipub väga õitsema,
- **Saaremaa roosa pesasibul** (*Allium oschaninii*) – Ühest sibulast kasvab 4-15 sibulat, väga hea salatisibul, maitsetl hoopis magusamad, kui tavaline sibul, peenikesed pealsed suvi läbi, kasvatatakse nii sibula kui ka pealsete saamiseks, säilib väga hästi. Maha võib panna varakevadel ja miks ka mitte sügisel permapeenrassa. Putkub väga harva, seetõttu saab paljundada ainult sibulatega. Maha panekuks vali suuremad sibulad ja väiksemad söö ära. Minu sibulad on pärit Saaremaalt Kungla, Kärdu ja Kaunispe küladest. Pakis 10 sibulat, hind 5€.

Kõrvitsad:

- **Suureviljaline kõrvits 'Marina di Chioggia'** (*Cucurbita maxima*) - Itaalia pärandsort, roheline, krobeline sinakas-rohelise koorega, väga rikkaliku ja magusa maitsega, tumekollase viljalihaga, 2-5 kg suurused viljad, ühel taimel 1-3 vilja, seega soovitatakse külvata rohkem taimi. Pakis 12 seemet.
- **Hokkaido kõrvits** (*Cucurbita maxima*) – Parimad kõrvitsad salatiks, supiks, praeks ja koogiks. Üliõhukese koorega, söödav koos koorega, viljaliha tihe ja pähklise maitsega. Kui tahad ise seemneid võtta, siis ei soovita sama liiki kõrvitsaid samas aias ja naabruskonnas kasvatada. Pakis 12 seemet.
- **Viigilehine kõrvits** (*Cucurbita ficifolia*) – Väga eriline kõrvits Mehhikost, seal tuntud nimega Chilacayote. Valge viljalihaga, seemned mustad nagu arbuusil, noored viljad söödavad nagu suvikõrvitsad, täiskasvanud viljad sobivad hästi kõrvitsakommide tegemiseks, värskelt smuutidesse ja värsketesse salatitesse, vee maitsestamiseks. Väga võimsa kasvuga, varuge ruumi. Pakis 12 seemet.
- **Muskaatkõrvits** (*Cucurbita moschata*), **'Provansi Muskus'** – suur soojalemb, valmimiseks vajab pikka suve-sügist, ühelt taimelt saad maksimaalselt 1-3 kõrvitsat, parimate maitseomaduste saamiseks lase järelvalmida vähemalt kaks-kolm kuud, viljaliha tumeoranž, kõrvitsapiruka jaoks parim kõrvits, marineerimiseks ei kõlba kohe kuidagi, aga supi, prae ja kõiksugu küpsetiste jaoks ülihea. Pakis 12 seemet.
- **Suvikõrvits** ehk kabatšokk ehk rullkõrvits (*Cucurbita pepo Zucchini*) **'Costata Romanesco'** Itaalia pärandsort, rohelise-triibulised, maitsvad viljad ja õied.

Kurgid:

Kurkidelt saad võtta seemet, kui naabruses pole teisi kurgisorte kasvamas.

- **'Jõepera'** (*Cucumis sativus*) – Eesti pärandsort Jõepera külast. Kasvab väga hästi avamaal. Viljad lühikesed ja helerohelised. Pärandi hoidja Mare Tiirmaa. Saadud Tõnu Tiirmaa käest, kelle vanaema (Leida-Rosalie Sokmann) sai selle sordi Kivirand Leida käest, kes elas samas külas naabertalus - Jõepera küla, praegune Räpina vald (Mehikoormast veidi põhja pool, Lämmijärve ääres). Seal hakati seda kurki kasvatama tõenäoliselt umbes 1950ndate aastate paiku, eesmärgiga midagi turustada ja raha teenida - vast loodud kolhooside ajal polnud palkasid, ega muid olulisi sissetulekute allikaid. Kurke soolati tünnidesse ja viidi Leningradi turule. Presentkattega veoauto (nagu sõdurite veok) tuli külla ja inimesed erinevatest taludest ronisid koos oma hapukurgi tünnidega peale. Sõit käis läbi öö ja inimesed ööbisid tünnid peal või najal. Turul läksid nende kurgid hästi kaubaks. Räägitakse isegi, et naaber müüjad ostsid mõned, et neid oma kaubale reklaamiks maitsta panna. Kust see sort alguse on saanud, ja kaua seda seal Peipsi ääres kasvatatud on ei oska keegi ütelda. Ema mäletamist mööda veel niipalju, et Piirissaarel kasvatati

aktiivselt kurke ja sibulaid ning tõenäoliselt saadi osa sorte sealtkaudu. See sort ei ole kindlasti 'Muromi', mida seal kandis samuti tunti. Ja kui see sort piisavalt vett ei saa, siis lähevad otsad mõrudaks - piisava vee korral võivad ka otsad mõruda olla. Hapendamisel ja marineerimisel mõrusus kaob. Pakis umbes 25 seemet.

- **'Della valge'** (*Cucumis sativus*) - Maitsev, pikalt säiliv mõruvaba valgekooreline, 10-15 sm, lühiviljaline kurk, sobib hästi avamaakurgiks. 1900. a USA Kansase sort. Pakis umbes 25 seemet.
- **'Pariisi lühike'** (*Cucumis sativus*) – Sobib nii kasvuhoonesse kui avamaale. Rohke saagi tarvis tuleb olla hoolas ja noored kurgid varakult korjata, ei ole mõruvaba, seega vajab rohkem kastmist ja hoolt. Hapendamisel ja marineerimisel mõrusus kaob. Pakis umbes 25 seemet.
- **'Suyo pikk'** (*Cucumis sativus*) – pikk mõruvaba kasvuhoonekurk Põhja-Hiinast (olen saanud hääd saaki ka avamaal). Vaieldamatult minu lemmik kurk. Kurgid kasvavad kuni 60 sm pikaks, on ülimatevad, saagikad, näevad natuke õelad välja ja kui sul on kasvuhoones neid vähemalt kaks taime, siis saad ise ka seemneid võtta, kui teisi kurke läheduses pole. Pakis umbes 25 seemet.
- **Mehhiko pisikurk ehk hiirmelon** (*Melothria scabra*) – Mehhikost pärit looduslik liik. Tõeline ronija, parema saagi saad kasvuhoones, kui lased metsikult võsastuda. Viljad pisikesed 2-4 sm, sobivad süüa värskelt, marineeritult ja hapendatult. Lisaks pisikurkidele kasvatab taim maa sisse maitsva mahlase mugula. Pakis umbes 20 seemet.

Herned ja oad:

Herneid ja ube saab tellida ühe paki tellija kohta.

- **Aedhernes** (*Pisum sativum*) **'Vanaema hernes'** 20gr 5€.

Seemne olen saanud oma ema käest, kes sai selle omakorda oma ema käest. Ema mäletamist mööda kasvatas vanaema kogu aeg seda hernest. Seega on 'Vanaema hernes' kasvatatud põlvest põlve juba 100 aastat.

Minu vanaema elas Kannu külas, endises Lasva vallas, Võrumaal.

Hernes on 150 – 180 sm kõrge. Õied valged, ühe või kahekaupa õievarrel. Kaunad pikad, rohelist, kaardus. Kaunas kuni 10 tera.

Maha külvamisest kuni valmis kaunadeni kulub umbes 50-60 päeva. Väga magusad. Süüa kõlbavad ka noored kaunad ja võrsed.

Maha olen külvanud esimesel võimalusel, kui maa kannatab juba harimist.

Tavaliselt aprilli lõpus. Seemnete külvil vahe 5 x 5 sm, kahe rea vahe 10-15 sm.

Vajab toestamist.

Juuni lõpus olen teinud teise külvi, siis saab teise saagi augustis. Hilisema külvi puhul kimbutab jahukaste. Teised haigused pole silma jäänud ega taimi märgatavalt kahjustanud. Samuti ei ole kahjurid talle märkimisväärselt kahju teinud.

Jäta mõned taimed kindlasti seemnetaimedeks, kust saad uue aasta tarvis ise seemneid võtta. Seemned säilivad idanemisvõimelistena kuni 6 aastat.

- **Aedhernes** (*Pisum sativum*) '**Biskopen**' kutsutakse ka Rootsi punane hernes. Soovitan süüa lesthernena või valminud herneid aedviljaroogades. Kasvab 2-3 m kõrgeks. Lillakaspunased õied. Kasvuaeg 120 päeva. 10 gr.
- **Aedhernes** (*Pisum sativum*) '**Juudinurme**' on kõrge ja magus hernes. Sellel hernel on pikk ja kurb saamislugu. Lühike lugu on järgmine: Karula rahvuspargi Juudinurme talu peretütar oli 16 aastasena Saksamaal lapsehoidja, kui algas II maailmsõda. Sõja lõppedes arvas ta, et on aeg koju minna ja võttis kaasa mõned seemned. Kojujõudmine võttis tal kaks aastat ja ma ei taha isegi mõelda, mis temaga teel kõik juhtuda võis. Igatahes koju tagasi ta jõudis ja see, mis teda seal ees ootas, polnud enam see kodu. Ainukesena kaasavõetud seemnetest on tänini säilinud vaid herved, mida tema ja hiljem tema poeg kasvatas. Hernes on 140-180 sm kõrge, magus ja saagikas. Pakis 10 gr.
- **Aedhernes** (*Pisum sativum*) '**Rõõmumäe külmakindel**' madal magus hernes. Pärit Väätša mõisast. Umbes 50 sm kõrge, olen natuke ikka toestanud, aga saab ka ilma hakkama. Pakis 10 gr.
- '**Miisi türgiuba**' (*Phaseolus vulgaris*) – kollase kaunaga madal vahauba. Saagikas ja maitsev. Valmides on oad sinakasmusta värvi. Kõrgus 35-50 sm, pakis 15 gr.
- **Keppuba 'Hilda'** (*Phaseolus vulgaris*) Kõrgekasvuline aeduba, pärit Pärnumaalt Tootsist. Kaunad kollased ja pikad, annab saaki väga pikalt ja ohtralt. Kaunad ilma kiududeta. Oad valmides sinakasmustad. Kõrgus kuni 3 m, pakis 12 tk, vanaperenaine ise ütles, et temale piisab kolmest taimest, et suvi otsa söönuks saada.
- **Läti keppuba** (*Phaseolus vulgaris*) Kõrgekasvuline aeduba, kõrgus kuni 3 m. Kaunad kiududeta, rohelised, oaterad valmides valged, saagikas, pakis 12 tk.
- **Prantsuse keppuba** (*Phaseolus vulgaris*) '**Tulekeel**' – kõrgekasvuline aeduba, kõrgus kuni 5 m, punasekirjude kaunadega ja ülimaltsvate 'borlotto' ubadega. Süüa võib ka noori kaunu, kuid parimad on just valminud oad. Pakis 10 gr.
- **Aedhernes** (*Pisum sativum*) '**Tädi Miisi**' hernes. Madal, umbes 50 sm. Mina olen natuke ikka toestanud, aga saab ka ilma hakkama. 10 gr. - selleks hooajaks otsas.

- *Aedhernes (Pisum sativum)* '**Aamisepp**' – aastast 1952 aretatud Jõgeval. Vana ja magus hernes, kasvab väga kõrgeks 1.40 – 2m, kaunad tõmbi otsaga. Minu hersed on paljundatud üle Eesti saadud põlvest põlve hoitud ja võetud seemnetest. Kasvuaeg 50-60 päeva. 20gr pakis. - selleks hooajaks otsas.

Mais: Soovitan taimed ette kasvatada ja istutada välja peale öökülmade möödumist.

Maasikamais (*Zea mays*) – 'Srawberry' mais, rubiinpunaste seemnetega, valminud tõlvik näeb välja nagu suur maasikas, seemnetest saab teha maitsvat valget popkorni, kõrgus 120 sm. Seemneid pakis umbes 40-50 tk, 5gr.

Klaaspärlimais - 'Glass gem' väga ilus ja maitsev popkornmais. Seemneid pakis umbes 40-50 tk, 5gr.